

Boeren in Nederland **Een experiment in beleidsleren**

Verslag van de bijeenkomst in Utrecht op 17 augustus 2005

Aanwezig: Mique Huijbregts, Perry de Moel, Nico van Eijden, Bertus Hesselink, Teunis Jacob Slob, Barto Piersma, Cor van Beuningen

Afgemeld: Jan Huijgen, Alberthe Papma, Gert van der Bijl, Jochem Pleijsier.

Barto Piersma meldt dat Chris Kalden het idee en het initiatief belangwekkend vindt en dat hij ook graag mee wil doen. Zijn kanttekeningen: zorg voor *equality* van de deelnemers (en zet de overheid niet neer als de dwarsligger), en probeer ze met elkaar in gesprek te laten komen vanuit reflectie en verdieping. Kom met getoetste stellingen. Ga de diepte in, zodat het echt raakt. Kalden meent dat de uitkomsten van ons initiatief wel degelijk invloed kunnen hebben op het beleid, juist in het kader van de cultuuromslag in de overheid, mits ze tot een goede en doordachte werkwijze worden gestructureerd. Dat het er toe kan doen, staat los van de vraag of de minister ook nog komt. Publiciteit erover kan in het LNV blad Met Name, maar ook in organen die door de achterban van de boeren en VNG/IPO gelezen worden.

Verder meldt Barto dat Mique Huijbregts en hij aanwezig zijn geweest bij een LNV werkgroep Gewoon Doen!, met als doel concrete problemen van mensen / boeren te helpen analyseren en oplossen. Veerman wil laten zien dat met inzet en goede wil veel problemen uit de wereld kunnen worden geholpen.

Bertus Hesselink springt daar op in. Zó vaak hoor ik ambtenaren zeggen: die Veerman kan nog zóveel vertellen, maar dit kán gewoon niet.

Barto: Reconstructie staat voor verbreding en vernieuwing, maar gemeentes functioneren vaak nog met de logica van de oude bestemmingsplannen. Die bestemmingsplannen, die boeren beschermd hebben, zijn nu een blokkade geworden. Met andere MKB-ers moet hard aan de verbreding getrokken worden, want juist de nieuwe economische dragers gekoppeld aan boerenbedrijven houden het landschap in stand. Bij de gemeentes is te weinig concept hoe met leegkomende bedrijven om te gaan en nieuwe landschappen te ontwikkelen. Dat ontwikkelingsgerichte zit nog niet in de RO. Ze vinden het ook lastig om met multifunctionaliteit om te gaan. Voor de boeren zelf geldt ook dat sommigen verbreding willen maar anderen juist schaalvergroting. Gemeenten kunnen hiervan heel zenuwachtig worden: het schakelen tussen individu en collectief, boerenbedrijf en buitengebied, landbouw en landschap. Het landschap, de gemeenschap met haar sociale kapitaal moeten geschraagd worden door economische activiteiten, die dat aan kunnen. En **Bertus** signaleert dat vernieuwing en verbreding dreigen te worden gedwarsboomd door alle regels en procedures plus de strikte toepassing ervan door sommige ambtenaren. In het geval van het streekplan Neede-Borculo dreigt nu zelfs een deel van het Brusselse geld te moeten worden geretourneerd. **Barto en Bertus** maken ter plekke een afspraak: Bertus levert het probleem, en Barto komt naar Borculo om te kijken hoe dat opgelost kan worden, in samenspraak met mensen van Directie Oost en de betrokken ambtenaren van provincie en/of gemeente.

Nico van Eijden zegt: mooi dat we een workshop gaan organiseren, maar laten we selectief zijn bij het op tafel leggen van problemen; het moet wel gaan om problemen die iets te maken

hebben met onze thematiek. Hij meent dat het gebied steeds belangrijker wordt, terwijl je daar beleidsmatige zaken mee kunt. Het feit dat elk gebied zijn eigen specifieke kenmerken en waarden heeft, maakt 't juist zo moeilijk om beleidskaders te maken. **Barto**: LNV ziet het gebied als geografische eenheid met zoveel km's en ha's. Het zijn de mensen in het gebied zelf die praten over eigenheid van de groep en het gebied. Voor LNV is het moeilijk om daar verbinding mee te krijgen. Veerman snapt wel dat cultuur gedragen wordt door de groep, en dat landschap de fysieke neerslag is van culturele eigenheid en economische activiteiten van de bevolking in het verleden. Het sociaal culturele meenemen in het beleid is moeilijk. De regionale identiteit moet meer op onze agenda gezet worden. **Perry**: in Neede - Borculo was een groep ontstaan, en nu wordt er van buitenaf een grotere cirkel getrokken. Nog eens: schaal is een belangrijke variabele. De verbindingen ook met het apparaat moeten opnieuw ontstaan. Om de onzekerheid te lijf te gaan wordt extra gehandhaafd.

Cor: er is veel creativiteit nodig om een plattelandsbeleid te kunnen denken waarin zoveel verschillende functies in één en dezelfde beperkte ruimte moeten worden gecombineerd. Dat is van zichzelf al heel complex. Maar bovendien wordt beleid gemaakt op een heleboel plekken, departementen én overheidslagen, en ook nog op een speciale manier, namelijk directief en uniformerend, van boven naar beneden. Creativiteit, flexibiliteit, omgaan met diversiteit, de samenhang van alles op het lokale niveau; dat komt dan allemaal in het gedrang wanneer het gaat om besluitvorming op het concrete niveau van alledag. Vernieuwende en verbredende boeren / ondernemers zijn het kind van de rekening. Iedereen zegt: daar ligt de toekomst, maar intussen verdwijnen ze als gevolg van de wijze waarop beleid gemaakt wordt. Een uitkomst die niemand gewild had, misschien, maar even zo goed wel hard en zuur.

Barto: Ja, het platteland moet economische dragers hebben want anders wordt het een museum en daar hebben we 't geld niet voor.

Over Beleid en de vele betekenissen van Boer en Gebied

In feite borduren we hier voort op een telkens terugkerend probleem; dat we maar niet goed benoemd krijgen en ons telkens weer ontsnapt – en ook steeds weer terugkeert. Dat is: waarom sluit het beleid niet aan bij de werkelijkheid van mensen; en waar zit voor LNV het haakje om verbinding te krijgen met mensen in het gebied – enz.?

Verg. daarnaast ook de uitspraak van Barto, op de vorige bijeenkomst:

In Nederland kun je landbouw en het Nederlandse platteland niet los denken van de rest; in Nederland moet altijd alles in samenhang met al het andere gedacht en ontwikkeld worden.

Proberen we te begrijpen wat dit behelst; wat hier speelt.

Beleid – zowel het stellen van doelen en als het implementeren (via wet- en regelgeving, middelen en sancties etc.) - wordt gemaakt op verschillende beleidsgebieden / sectoren en ook op (tenminste) vier niveaus: Europees, nationaal, provinciaal en gemeentelijk. Iemand die ergens woont, werkt en leeft in het buitengebied krijgt te maken met beleid dat gemaakt wordt door talrijke sectoren en op alle drie niveaus. Die iemand is ondernemer, en daarvoor bestaat beleid. Hij is landbouwer, en ook daarvoor bestaat beleid, zowel Brussels als Haags. Hij is ook boer, multifunctionele boer, maar dat begrip kent het beleid niet, dus dat wordt niet erkend. Hij is ook lid van een gemeenschap, een territoriale groep met een bepaalde sociale cohesie etc; dat wordt in het beleid evenmin herkend. Hij woont op het platteland – dat is een begrip dat herkend wordt vanuit diverse sectoren, met diverse connotaties: landschap, milieu, ecologie, recreatie...

en op alle vier niveaus (w.o.: het gemeentelijk buitengebied). Hij woont ook in een gebied; dat is een nieuwe categorie, die o.a. door LNV herkend wordt, maar nog heel problematisch is. Hij woont in een landschap, en misschien in een Nationaal Landschap; dat laatste begrip is beleidsmatig wel erkend en zelfs nauwkeurig gedefinieerd.

Waar het nu om gaat is, dat de twee categorieën / begrippen die in ons denken centraal staan; of anders gezegd, dat de twee begrippen die o.i. uitgangspunt van het beleid zouden moeten zijn, te weten boer en gebied, dat die twee begrippen als zodanig beleidsmatig niet (goed) herkend worden. Dat komt omdat ze onduidelijk zijn, of beter: meer dan één betekenis hebben. Die meervoudigheid is volgens ons onvermijdelijk, want dat is de werkelijkheid. Maar het probleem is het dan, dat de realiteiten die met die begrippen worden aangeduid, door het beleid niet worden (h)erkend. In de werkelijkheid is “de boer” een heleboel dingen, en heeft “de boer” een heleboel betekenissen of als je wilt: vervult “de boer” een heleboel verschillende maatschappelijke functies. En datzelfde geldt voor de term “het gebied”; ook dat woord heeft een heleboel verschillende betekenissen.

Meervoudigheid; de boer.

Barto tekent een bloem met een hart en 3 bloemblaadjes. De boer is als die bloem. Daarbij staat het eerste bloemblaadje voor de boer als ondernemer; het tweede voor de boer als beheerder van het landschap; en het derde voor de boer als lid van de gemeenschap, dus van een lokaal collectief met een bepaald eigen sociaal kapitaal, identiteit enzovoort. Anders gezegd: de boer integreert in één persoon de drie P's van *profit*, *planet* en *people*. Die boer is één, zoals die hart plus blaadjes samen één bloem vormen. Maar het beleid knipt die boer in stukken, en gaat met sommige onderdelen ervan aan de slag. Zo kent LNV de boer-als-agrarisch-ondernemer en stelt het randvoorwaarden aan die functie. En ook kent LNV enkele aspecten van de-boer-als-landschapsbeheerder, en voor sommige van die aspecten heeft het maatregelen ontwikkeld, overigens met voor de boeren erg weinig financieel resultaat. Tenslotte, de boer als mens, sociaal wezen, cultuurdrager, lid van de gemeenschap – die bloemblaadjes worden door LNV / door de overheid / door de beleidsmakers in het geheel niet gekend/herkend/erkend.

Meervoudigheid; het gebied

De boer is tegelijkertijd een burger, een lid van een gemeenschap, een milieugebruiker en landschapsbeheerder, een cultuurdrager, een agrarisch of multifunctionele ondernemer op het platteland, en nog veel meer. Dezelfde meervoudigheid geldt voor het gebied; ook dat woord heeft een veelvoud aan betekenissen. Het gebied is ten eerste iets van *geografische aard*; je kunt het aanwijzen op de kaart, en je kunt erin rondrijden. De precieze omvang, de buitengrenzen van een gebied zijn soms overigens niet zo makkelijk vast te stellen - tenzij ze administratief worden vastgesteld, zoals de grenzen van een gemeentelijk buitengebied of van een bepaald Nationaal Landschap. Het gebied is ook een *landschappelijke* eenheid, dat is weer iets fysieks, maar hier gaat het meer over de eigen natuurlijke én door de mens gevormde kenmerken die het gebied een eigen fysieke (en ecologische) identiteit geven. Daarom is het gebied vaak ook een *cultureel-historische* eenheid, gevormd door de eeuwenlange wisselwerking tussen fysieke omgeving en de bewoners/de gemeenschap. Het gebied is ook een *economische* ruimte, waarin zich productieve en consumptieve activiteiten voltrekken, welke die ruimte (inclusief de overgeleverde landschappelijke kenmerken enz) gebruiken én ook weer vormen.

En daarom is het gebied ook altijd een *sociale* eenheid, dwz. een sociaal construct. Niet alleen in de zin dat het door de bewoners (mede-)gevormd is, maar ook omdat die bewoners zichzelf herkennen als bewoners van dit gebied. Een gebied is een sociaal construct, dat wil zeggen, dat er een groep mensen is, die refereert aan een overgeleverde traditie / historisch besef, om een beleefde groepsidentiteit uit te drukken in geografische / territoriale termen. Die groep vormt een *community* of gemeenschap, die meer of minder hecht is, van mensen die elkaar herkennen als behorend bij dit gebied; een groep met een bepaald cultuurhistorisch erfgoed en gedeelde waarden; een groep met een bepaald sociaal kapitaal, dat voor een deel gevormd is en wordt in een gedeelde tijd/ruimte (historie en territorium). Het gebied, met al haar specifieke kenmerken (landschappelijke waarden), is in feite de fysieke neerslag van die gedeelde waarden; en het behouden en verder ontwikkelen van die landschappelijke waarden ontleent die groep weer gemeenschappelijke doelen, en dus ook weer nieuwe cohesie en sociaal kapitaal, enz.

Net zoals de boer, kun je het gebied voorstellen als een bloem met verschillende bloemblaadjes; samen vormen ze een geheel, en geen van de delen is te begrijpen zonder het geheel. Het gebied is een *geografisch-landschappelijk-cultureel/cultuurhistorisch-sociaalpsychologisch-economisch-maatschappelijke* eenheid. En wederom wordt deze werkelijkheid door het beleid in stukken geknipt, en gaat het beleid met sommige onderdelen ervan aan de slag, zonder de samenhang met het geheel te zien, laat staan te waarderen en te bevorderen. Beter gezegd: vanuit verschillende sectoren/ departementen en op verschillende niveaus, wordt beleid gemaakt voor (en geïntervenieerd in) het gebied, met telkens wisselende deel-definities van het gebied. LNV bijvoorbeeld ziet het gebied dubbel; als een economische ruimte vol agrarische ondernemers; én als een landschap bevolkt met landschapsbeherende boeren die voor sommige van die landschapsbeherende activiteiten financieel beloond mogen worden. De definitie die gehanteerd wordt door het programma Nationaal Landschap ziet het gebied als een overwegend natuurlijk landschap dat met overheidsgeld en -maatregelen beheerd en beschermd dient te worden – enz.

[Voor een nader begrip van een gebied kan worden ingegaan op aspecten zoals de aard, schaal en omvang van de verzameling / collectiviteit en die van het gebied. Bijvoorbeeld het buurtschap: face to face, noaberhulp, frequent en intensief contact (ook: sociale controle etc.). Aan de andere kant: de regio, bijvoorbeeld de Achterhoek, geen persoonlijk contact, andere intensiteit van beleving. En dit is niet alleen kwestie van schaal; er is een groot verschil in betekenis- en belevingsintensiteit tussen Sallander-zijn en Tukker-zijn.]

[Hoe zijn deze meervoudige definities van de boer en van het gebied aan elkaar te koppelen? De drie P's profit, planet en people van de boer komen terug in de economische ruimte, het landschap en de gemeenschap.]

Elk beleid hanteert zijn eigen definitie; en elk beleid is er voor de dingen die het zelf kent, dwz zelf heeft gedefinieerd of zelfs, in het leven heeft geroepen. Er is een beleid voor de Europese landbouw (dwz landbouw als economische sector; en boer als agrarisch ondernemer); voor de Ecologische Hoofdstructuur of de Nationale Landschappen in Nederland; voor een vitaal Nederlands platteland; voor het buitengebied van de gemeente Berkelland; en er zijn nog talrijke andere sectorale / departementale beleidswerkelijkheden. En tussen Brussel en

Berkelland liggen dus nog Den Haag en Arnhem, waar ook weer beleidswerkelijkheden worden gemaakt. De onderlinge aansluiting is vanzelfsprekend complex, en coherentie waarschijnlijk een illusie.

Maar zeker is het, dat de aansluiting van veel van deze beleidsdefinities op de concrete en dagelijkse werkelijkheid van boer H. en van (de mensen in) gebied B. afwezig is. Heel veel van dat beleid werkt direct in op die twee werkelijkheden en heeft voor beide verregaande consequenties; maar waar het boer H. en (de mensen in) gebied B om te doen was/is, dat wordt niet als zodanig herkend noch gediend. Zo zou tenslotte zelfs boer H. kunnen verdwijnen, de lokale gemeenschap gedesintegreerd raken, het gebied B zijn landschappelijke eigenheid kwijt raken, het platteland zijn economische dragers en zijn maatschappelijke vitaliteit verliezen enz enz; terwijl de beleidsinspanningen van alle sectoren en op alle niveaus tussen Brussel en Berkelland stuk voor stuk geslaagd zijn (zoiets als: operaties geslaagd, patiënten overleden).

Anders gezegd. Het huidige beleid kan niet omgaan met meervoudigheid. Analytisch gesproken mist dit beleid het zicht op de samenhang der dingen en de integraliteit van de werkelijkheid; het zicht op het totaal. Praktisch gesproken heeft dit beleid allerlei onbedoelde en ook averechtse en destructieve effecten op die samenhang en op die werkelijkheid; en worden door het beleid omgekeerd ook allerlei aanknopingspunten gemist, kansen en potenties die erin besloten liggen. Een beleid dat de boer reduceert tot agrarisch ondernemer, en dat het gebied reduceert tot natuurlijk landschap, reduceert de boer tot een marktpartij, en het landschap tot een beheerskwesitie. Dit beleid mist zowel de wezenlijke meervoudigheid van boer én gebied, als de wezenlijke verbindingen van boeren / bewoners mét hun gebied. En de beleidsmakers krijgen geen verbinding met de boer noch met (de boeren / bewoners van het gebied; of) de gemeenschap in het gebied.

Een gebiedsgericht beleid kan echter alleen maar effectief werken en duurzame resultaten opleveren als er verbindingen zijn met de bewoners / de lokale gemeenschap.

Dat betekent, van de kant van de beleidsmakers, dat gebiedsgericht beleid moet om kunnen gaan met meervoudigheid en ook het zicht op samenhang en totaal wil en kan houden; en dus, dat de beleidsmakers bereid en in staat moeten zijn om duurzame verbindingen te leggen met de bewoners / de lokale gemeenschap.

En van de andere kant is zo'n gebiedsgericht beleid alleen maar goed mogelijk, als er in het gebied mensen wonen die zich herkennen als bewoners van dit gebied en die daar ook een gemeenschappelijke identiteit aan ontleen; en bovendien, als die groep van bewoners bereid en in staat is om op te treden als gemeenschap en als partner van de beleidsmakers, en om als zodanig ook bereid en in staat is om collectief (een deel van de) verantwoordelijkheid te nemen voor de instandhouding en verdere ontwikkeling van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden in / van dat gebied.

Niet in elk gebied delen de bewoners dezelfde mate van bereidheid en capaciteit om als collectief te handelen en om verantwoordelijkheid te dragen voor publieke (landschappelijke, cultuurhistorische etc) waarden. In gebieden waar dat collectieve vermogen of sociale kapitaal sterk ontwikkeld is, liggen er open kansen voor effectieve en duurzame verbindingen tussen overheid en gemeenschap en voor een gebiedsgericht beleid met meervoudige effecten – o.a. op dat collectieve vermogen van de bevolking.

Waar dat collectieve vermogen echter minder ontwikkeld is, zou dat (juist) reden moeten zijn om als overheid / beleidsmaker met die bewoners een groeitraject in te zetten, waarin

gaandeweg meer verbindingen ontstaan, meer verantwoordelijkheden worden gedeeld, zich andere attitudes verspreiden onder de bewoners, en meer capaciteiten ontstaan; meer sociaal kapitaal, een sterkere gemeenschap.

Het beleid diversifieert zo voor de verschillende gebieden, afhankelijk van de capaciteiten en competenties van de gemeenschappen. Als we in Nederland een gebied waardevol noemen en als er geen samenhangende groep is met voldoende capaciteiten, dan zou dat moeten aanzetten tot het faciliteren van dat groeiproces van een groep; en gedurende enige tijd zal de eigen sturende rol van de overheid aanzienlijk blijven.

Echter, in de huidige praktijk wordt er bij het maken van gebiedsgericht beleid niet naar het collectieve vermogen van de gebiedsbewoners gekeken. De aandacht beperkt zich tot landschappelijke waarden, dwz tot *planet* en de beheerskant; zo diep moet ontwaterd worden, zoveel ha dit en dat, etc. In deze benadering moeten de kwaliteiten (te behouden en te ontwikkelen specifieke waarden) van het gebied van buiten af gedefinieerd worden. En dat is zoals we zagen heel moeilijk omdat juist de gebiedsspecifieke waarden in hun ontstaan en in hun onderlinge samenhang niet los gezien en begrepen kunnen worden van die bewoners. Zo doemt een klassiek vraagstuk op. Als overheid intervenueer je van buitenaf in gebiedsprocessen, en je wilt toch bewerkstelligen dat je doelen draagvlak hebben in het gebied en dat de processen gedragen worden door de bewoners / lokale gemeenschap. Hoe doe je dat; hoe kun je met een exogene interventie endogene, organische groeiprocessen faciliteren?

Tenzij je de andere kant op wilt en het gebied inderdaad reduceert tot *planet* en het definieert als natuurlijk landschap; en je als overheid zelf de gebiedskwaliteiten / waarden definieert; en als je *planet* loskoppelt van *people*, en de lokale gemeenschap onteigent van hun gebied, en als je de lokale gemeenschap reduceert tot een simpele verzameling van bewoners, mensen die zich toevallig in deze fysieke ruimte ophouden, maar waarvan het helemaal niet de bedoeling is dat zij een hoofdrol zouden spelen in het landschapsbeheer. Dat lijkt bijvoorbeeld de benadering te zijn van het beleid Nationale Landschappen, waarin de bevolking ook geen stem heeft bij de bepaling van wat gebiedskwaliteiten zijn. En waar *planet* bovendien losgekoppeld is van de derde P, *profit*; dwz het gebied wordt ontdaan van zijn economische dragers.

De casus Milieucoöperatie NFW

Nico: Neem het geval van onze groep, de NFW milieucoöperatie. Juist nu we 10 jaar bestaan, zijn we erg in verwarring over wat we zijn en wat onze positie is. Formeel ligt er nu een convenant, en we zitten in regulier overleg over de uitvoerlegging van die dertig punten. Maar voor ons levert die nieuwe situatie veel verwarring op. Wat is je status: aangever of doorgeefluik? Hoe verhouden we ons tot LTO, de gemeente, de lokale politici en ambtenaren? Waar staan we voor als groep; en hoe sterk is die groep nog, aan de binnenkant? De externe motivatie van voorheen, je richten op en afzetten tegen anderen die bestreden of overtuigd moeten worden; dat is weggefallen. In feite bracht dat juist de gemeenschappelijke motivatie en de sociale cohesie aan de binnenkant tot stand; en nu dat is weg gevallen, moeten we gaan nadenken over wat er dan over blijft, onze doelstellingen, in feite: de reden van ons bestaan. Een risico is ook dat we een bureaucratie worden. Er is een organisatie, daar werken mensen en die organisatie moet aangestuurd worden en in stand gehouden; de organisatie krijgt zijn eigen institutionele belangen, en ook de leden krijgen financiële belangen. Hoe verhoudt dat zich tot de brede maatschappelijke belangen, de gedeelde waarden, de idealen? Het werk van

de NFW is ook regulier geworden omdat je via de melkpremies toch al aan landschapsbeheer moet doen.

Wat is onze positie, in de rest van het spelersveld? Daar zijn we toch een *dark horse*.

Voorbeeld: de NFW wil werken naar een gebiedsbestuur/autoriteit. De gemeente vraagt ons dan: wat vindt het LTO bestuur daar dan van? - want daar praat de gemeente toch vooral mee. De meeste mensen zijn lid van de NFW én van LTO. In de beleving van de meeste mensen aan de binnenkant en ook in de omgeving treedt LTO meer op als het gaat om het echte werk, de financiële belangen van de leden; en de NFW rond de zachtere aspecten van planet en people.

Teunis Jacob: we hebben zelf niet in de gaten wat we teweeg gebracht hebben met die beweging van milieucoöperaties. Nu moeten we doorgaan met nieuwe mensen kansen geven, verbreden, aan visievorming doen. Je verliest het als je alleen aan de euros denkt, je verliest het uiteindelijk als er geen draagvlak is in het gebied; het gaat tenslotte om je legitimiteit: sta je voor je eigen belang of voor een maatschappelijk belang? Er moet reflectie zijn in de milieucoöperatie, opkrikken van inzichten en capaciteiten, leren inclusief te denken. En burgers erbij betrekken; je staat sterker als burgers boeren versterken.

Nico vraagt om ondersteuning, ook om zijn casus voor onze workshop helderder te krijgen. Hoe verder na de intentieverklaring, en nu met de begrenzing van het nationaal landschap in het NFW gebied?

Barto: Het gaat de milieucoöperaties toch om meer dan de grens van een Nationaal Landschap, om een overheidsprogramma en om een paar centen? Zorg voor een brede gebiedscommissie met voortrekkers, waarin NFW, LTO, bewonersgroepen etc. etc. zitting hebben. En organiseer de achterban zodat er commitment gaat ontstaan in het gebied voor een brede aanpak. Door het gebied centraal te stellen organiseer je een brede inbedding. De single-issue belangenbehartigers blijven wel aan hun issue (hun belang, hun geld enz.) trekken, en dan moet het door de commissie weer breder getrokken worden.

Inventariseer en schrijf op wat en waarom bewoners in het gebied waardevol vinden. En dan, vanuit wat je zelf allang weet, maar nog niet opgeschreven had, zoek je verbinding met de overheid die bijv. het nationale landschap NFW bepaalt. Door die verbinding te leggen is het voor LNV een unieke kans. Beginnen wij bij het gebied als gemeenschap, dan zien we deze kwaliteiten; en we willen nog meer... We houden dit in de benen en daarvoor hebben we nodig... Daarvoor is (kunnen) leren ook heel belangrijk. Laten zien dat *migratiesaldo nul* de doodsklap is. We hebben hele goede ervaringen met de schouwcommissie en de waardevolle rol van vrouwen daarin en wel om...

Vanuit samenhang schrijven, denken en handelen, vanuit de continuïteit op de 3 P's, vanuit eigen kracht; niet om de overheid naar de mond te praten, niet om een betaalde klus te klaren; maar vanuit de gemeenschap en hun tradities en waarden handelen, vanuit een eigen visie van de gemeenschap op het gebied (in zijn meervoudige betekenis; vanuit het totaal) en de overtuiging dat als je echt wat wilt je aan de totaliteit moet werken. En dan ruimte vragen / krijgen om eraan te werken, en aldoend zelf ook steeds meer capaciteiten te ontwikkelen.

Het duurzame voertuig voor een mooi landschap, dat zijn wij, dat is de gemeenschap!! Traditie, duurzaamheid, toekomst. NFW zegt tegen de overheden: ons landschap is een resultante van hoe de mensen hier hebben geleefd, een historie van afbreken en weer ontwikkelen. Help ons dit verhaal verder te schrijven en ons kleinschalige landschap verder te ontwikkelen en je krijgt een prachtig nationaal landschap. Vanuit eigen verhaal en eigen kracht; en niet omdat er toevallig weer eens een bootje met een paar centen van de overheid voorbij komt varen.

Mensen die het concept Nationaal Landschap bedacht hebben uitnodigen voor onze workshop? En ook de mensen van de agenda Vitaal Platteland?

Perry: Moet in het MJP naast zoveel hectares dit en zoveel km's fietspaden, ook de sociale vitaliteit opgenomen worden? **Barto:** Twijfelachtig; sociale vitaliteit / *people* inbrengen in een systematiek van *planet* en afrekenen kan niet werken.

Over de workshop

De gepresenteerde opzet is oké. Aanpak die van het beleidsleerproces. Iedereen komt en zit er met zijn eigen referentiekaders en moet zsm in collectief procesdenken gezet worden; zich realiseren dat hij als knoppendraaier onderdeel is van grotere gehelen / processen. Dan inhoudelijk: rond twee concrete casus de lijnen 2, 3 en 4 (eigenlijk: drie beleidsdilemmas!) inbrengen en praktisch-gericht problematiseren: wat kunnen we doen, hoe zou dit moeten / kunnen werken?

Criteria om deelnemers te kiezen:

- geloofwaardige bureaucraten, die de eigenheid, de tekortkomingen van de bureaucratische werkelijkheid kennen, op sleutelposities zitten, niet allen van hetzelfde "geloofs" type zijn, maar wel flexibel genoeg zijn om dilemma's te ervaren en ervan te leren.

Tijd: van 10 tot 13.00 uur met afsluitende lunch; of 's avonds?

In korte inleiding worden de dilemma's genoemd, niet als de waarheid.

Cor stelt Bertus (en daarna Nico?) voor, schetst casus en context.

Bertus zoomt in op casus en proces en signaleert de knelpunten. Over en weer wordt bevraagd.

Het gaat niet om verantwoording afleggen of om betweterigheid. De door Cor genoemde 3 punten (2, 3 en 4) zijn de eigenlijke dilemma's waarop gefocust wordt.

Gespreksleiding: Cor of Heckman.

Steeds een stoel vrij. Facilitatoren nodigen uit tot interventies of mensen uit buitenkring gaan er zelf op zitten om door te vragen of toe te lichten.

Veerman kan goed voor de kwinkslagen zorgen. Idee van ma-, di-, wo- avond in Den Haag wordt binnen LNV bekeken, samen met Esther Rijken. Of aansluitend op bezoek in het land.

Contact opnemen met BBR wanneer begrotingsbehandeling; naar begin november?

MH, CvB, 5 oktober 2005